

"Risken tas av någon annan"

HUR ENGELSKA SKOLAN
ETABLERAR SIG I NYA KOMMUNER

Inledning

Det svenska skolsystemet är unikt i världen. Inget annat land har så hög tilltro till marknadskrafterna och till vinstdrivande företags förmåga att bidra till att landets elever lär sig mer. Efter att Chile bestämt sig för att fasa ut den marknadsstyrda skolan är vi det enda landet i världen som tillåter aktiebolag att göra vinst på offentligt finansierad skolpeng.

Inte bara är vi det enda landet som styr skolan på det här sättet, vi har också en utbildningsminister som är emot det system hon själv driver - men som har munkavle. I valrörelsen 2018 skrev utbildningsminister Anna Ekström att [socialdemokraterna ville avskaffa marknadsskolan, och att borgerligheten borde vilja detsamma](#). Men i januariavtalet kom regeringen istället överens med Centerpartiet och Liberalerna om att inte diskutera marknadsskolan under innevarande mandatperiod. Så på riksplanet finns det ingen egentlig politisk debatt om det som vi är ensamma i världen om att göra.

Avreglering och marknadsstyrning är en del av den styrning som brukar gå under namnet NPM - New Public Management. Tankesmedjan Balans har i ett stort antal [debattartiklar](#) och [blogginlägg](#) beskrivit NPM-styrningens skadliga effekter på arbetsmiljön i välfärden. Vårt främsta fokus har varit att belysa och problematisera det krav på ständig effektivisering som finns i så gott som samtliga kommuners och regioners budgetar samt i statsbudgeten. Men vi har även beskrivit marknadsstyrningens effekter.

För några veckor sedan skrev vi en [debattartikel om hur Internationella Engelska Skolan \(IES\) får en gräddfil i alliansstyrda kommuner](#), som fått stor spridning och som givit upphov till en hel del artiklar och ledare i landets tidningar. I artikeln förklarar vi hur det går till när IES samarbetar med fastighetsbolag och politiker för att få olika typer av ekonomiskt stöd från kommunen vid nybyggnation och drift av skolor.

I den här rapporten ska vi utveckla resonemanget om hur det går till när IES etablerar sig runt om i landet, varför tillvägagångssättet blir en garanterad vinstaffär för IES, och vilka konsekvenser IES etableringar får för den kommunala skolan och dess elever.

24 november 2019

Marcus Larsson och Åsa Plesner

Tankesmedjan Balans

Hur går det till när IES etablerar sig i en kommun?

[IES växer så att det knakar](#). Enligt bolagets delårsrapport steg omsättningen med 8,1 % under verksamhetsårets första kvartal. Dels har nya skolor startats, dels har man har startat upp verksamhet i Spanien. IES har annonserat att de ska starta åtta nya skolor runt om i landet de tre närmaste åren. Man kan misstänka att IES har bråttom att utnyttja det status quo vad gäller frågan om vinster i välfärden som riskerar att hålla i sig ända fram till efter nästa val.

Vi berättade i vår [debattartikel](#) att de här nyetableringarna ofta sker på ett för IES mycket fördelaktigt sätt:

1. Fastighetsbolag bygger ny skolbyggnad åt IES
2. Kommunerna subventionerar sedan skillnaden mellan den höga hyra fastighetsägaren tar av IES och den genomsnittliga lokalkostnadsersättning kommunen ger till friskolor.
3. IES värvar elever med hjälp av en nybyggd skola, men har kostnader i nivå med en skola med genomsnittlig ålder och slitage.

Det här är såklart väldigt bra för IES, men kanske inte så bra för skattebetalarna i främst alliansstyrda kommuner som i praktiken skänker bort skattemedel till ett vinstdrivande aktiebolag. Vi ska titta på tre exempel på hur det går till.

Exempel 1: Härryda

Härryda är en välmående kommun i Göteborgsområdet vars alliansmajoritet gärna vill se att IES etablerar sig i kommunens största ort, Mölnlycke. Först ville kommunen att en kommunal skola skulle rivas och IES få bygga på den tomten, men efter stora protester från föräldrar backade politikerna och erbjuder nu IES en annan tomt. Även den tomten är dock kontroversiell, då en kommunal skola använder den aktuella ytan för sin idrotts- och rastverksamhet.

[I ETC Göteborg](#) går det att läsa mer om situationen i Härryda. Själva ärendet om och i så fall under vilka villkor IES ska etablera sig i Härryda lämnar vi åt kommunpolitiker och kommuninvånare att diskutera och avgöra, men fallet är intressant för att belysa det som sker i många kommuner runt om i landet.

I artikeln uttalar sig en förälder i området: ”Ja, det behövs en skola, men då bör den byggas där man också bygger nya bostäder. Att lägga den i ett område som redan är skoltätt, med vägar som absolut inte är gjorda för den trafik en ny stor skola skulle innebära, det förstår vi inte, säger hon.”

Vi har tagit del av handlingar som har med IES etablering i Härryda att göra. Där framgår det att IES har för avsikt att förhandla sig till någon slags subventioner för den skola man vill låta Skanska bygga åt dem. I handlingarna finns en beskrivning av tillvägagångssättet av hur IES fått subventioner i andra kommuner. Tillsammans med fakta som kommit fram tidigare ger handlingarna en intressant bild av hur det gått till när IES förhandlat sig till subventioner.

Kortfattat har det gått till på de här sätten i Landskrona och Vallentuna.

Exempel 2: Landskrona

I Landskrona hyr IES en nybyggd skola av fastighetsägaren Hemsö. IES behöver enligt kommunens beräkningar få 7,9 miljoner extra per år i skolpeng för att IES ska kunna betala en genomsnittlig hyra till Hemsö, trots att skolans elever går i en nybyggd skola som egentligen borde kosta mer att hyra.

Det finurliga är att IES inte har något kontrakt med kommunen, utan med fastighetsägaren Hemsö. I det kontraktet står det att hyrestiden är 20 år, men att IES kan säga upp avtalet med Hemsö om kommunen bestämmer sig för att inte längre subventionera IES med högre skolpeng. IES risktagande blir således minimalt.

Enligt lag är kommunen skyldig att ta hand om alla kommunens elever i händelse av att en friskola avslutar sin verksamhet. Om IES beslutar sig för att lämna Landskrona, skulle således kommunen ha ansvar för att ge eleverna som gått på IES skolgång i den kommunala skolverksamheten.

Om det gällt någon annan friskola än IES hade det här inte varit så komplicerat. Kommunen hade kunnat ta över hyreskontraktet på byggnaden och lärarna skulle kunna erbjudas anställning i samma skola, med samma elever, men med kommunen som huvudman.

Men det går inte med en IES-skola. IES har nämligen fått ett undantag från *behörighetsförordningen*, som säger att endast behöriga lärare kan tillsvidareanställas i den svenska skolan. Ungefär hälften av lärarna i IES skolor kommer från engelskspråkiga länder och har inte svensk lärarexamen. Engelskspråkiga lärare utan svensk lärarexamen kan anställas av IES, men inte i den svenska skolan - där behövs svensktalande lärare med svensk lärarexamen.

Med tanke på dagens lärarbrist hade det gått så lätt att få tag på lärare till en helt ny skola i kommunen. Så det är inte troligt att kommunen bestämmer sig för att dra tillbaka subventionerna till IES. Om de ändå skulle göra det har alltså IES möjlighet att säga upp sitt avtal med fastighetsägaren, säga upp lärarna, meddela kommunen att nu lämnar vi skutan och klara sig relativt helskinnade ur det hela.

Det finns exempel på det här tillvägagångssättet i kommuner där koncernen AcadeMedia tyckt att förskolepengen blivit för låg för att göra vinst. De har lämnat åt någon annan, kanske mest troligt kommunen, att ta över barnen. Äger man inte fastigheten och har man som i förskolan och skolan främst personalrelaterade utgifter är det enkelt och inte förenat med så stora kostnader att dra sig ur en kommun för att hitta mer lukrativa marknader i andra kommuner.

Exempel 3: Vallentuna

I Vallentuna kom IES och kommunens alliansstyre överens om en annan typ av lösning. IES skulle under fyra år få 3,5 miljoner i årlig nyetableringsersättning. Under de åren skulle kommunen och IES komma fram till en lösning på framtida finansiering som möjliggjorde att IES skulle kunna driva verksamheten vidare. Den här lösningen innebar att IES gavs rätt att häva kontraktet efter fyra år, vilket skulle innebära att kommunen tvingades ta över elever och skolbyggnad och bara erbjudas lärare som kommunen inte får använda i kommunal verksamhet.

Det politiska beslutet att ge IES den här möjligheten överklagades dock av en socialdemokratisk politiker och Förvaltningsdomstolen dömde mot kommunen så nu är det oklart hur det kommer att gå i Vallentuna.

Hur påverkas en kommun av att IES etablerar sig?

I våra granskningar av kommunernas välfärdsbudgetar är det inte ovanligt att vi stöter på den politiska målsättningen från alliansmajoriteter att öka antalet friskolor i kommunen. När den strävan omsätts till handling, är det ofta just IES som kommuner försöker att locka till kommunen.

Tankesmedjan Balans har ingen ideologisk uppfattning om valfriheten i sig, men vi kan en del om hur valfriheten och marknadsstyrningen påverkar hela den kommunala skolan.

Att organisera den kommunala skolan är ingen enkel sak. Många kommuner bygger nya bostadsområden och/eller förtätar inom befintliga områden vilket gör att de kommunala skolornas elevunderlag förändras.

För kommunens lokalplanerare gäller det att hitta det optimala sättet att organisera skolor och skolområden. Extra viktigt är det när nya skolor ska byggas. Nybyggnation ger mycket högre lokalkostnad per elev ([läs gärna det här exemplet från Stockholms stad](#)). Därför gäller det att tänka till, så att det inte uppstår tomma platser i det kommunala skolsystemet.

När IES etablerar sig i en kommun ruckas de variabler som kommunen använt för att hitta optimal planering av den kommunala skolan. IES går efter kötid och inte efter närhetsprincipen, så eleverna på en nybyggd IES-skola kommer inte från något speciellt bostadsområde i kommunen. De kommer från hela kommunen och det går inte att veta hur många elever från ett visst område som kommer att gå på IES.

Enligt lag ska fristående skolor ges samma ekonomiska förutsättningar som kommunens skolor. I praktiken innebär det att kommunen räknar ut en genomsnittlig kommunal skolpeng (kostnad per elev) och att friskolor får den skolpengen för varje elev som går i deras skolor.

Om IES etablering innebär att det uppstår tomma platser i de kommunala skolorna (och det gör det högst troligt) kommer de kommunala skolornas rektorer att få lägre total skolpeng när resurser fördelas. Det är svårt för rektorer att anpassa sina kostnader när skolans totala skolpeng minskar om antalet klasser fortfarande är lika många. Därför riskerar de kommunala skolorna att gå back som en konsekvens av IES etablering.

När kommunala skolorna går back jämfört med sin budget, måste kommunen på ett eller annat sätt täcka upp de kostnaderna. I praktiken innebär det att de kommunala elevernas skolpeng ökar (eftersom de "tillåts" kosta mer än budgeterat). Enligt den så kallade likabehandlingsprincipen har friskolor rätt till kommunens genomsnittliga skolpeng. Därför har IES och andra friskolor i det här läget rätt till samma ökning av sina elevers skolpeng. Men de har ju inte gått back, utan kan använda den ökade skolpengen till att öka sin vinst.

En liknande effekt uppstår som konsekvens av att eleverna på IES inte är lika resurskrävande som eleverna i den kommunala skolan. Alla IES-skolor utom en har föräldrar med högre genomsnittlig utbildningsnivå än kommunala skolans genomsnitt. Utöver det visar Skolverkets statistik att ingen av IES skolor kommer upp i rikets genomsnitt för "andel nyinvandrade" (7 procent) och att det i 16 av 27 skolor inte finns någon enda nyinvandrad elev. ([Läs mer om detta här](#)).

När IES öppnar en skola i en kommun får de alltså elever som kräver mindre resurser än genomsnittseleven. När elever som kräver mindre resurser flyttar till IES, kommer den kommunala skolans att lämnas med en större andel elever som kräver mer resurser. När en högre andel av eleverna i den kommunala skolan är elever som kräver mer resurser, kommer den genomsnittliga kommunala skolpengen troligen att öka. Den här ökningen har IES rätt att ta del av enligt lagen om lika villkor för friskolor. Men de har ju inte elever som kräver mer resurser, utan elever som kräver mindre resurser, och kan därför öka sin vinst ytterligare.

Alternativt så ger kommunpolitikerna tydliga order till kommunens rektorer att till varje pris hålla budget trots ökade behov. Då får inte de resurskrävande eleverna i den kommunala skolan den hjälp de har rätt till. "Straffavgiften" eller "extrapengen" till friskolor används ofta som motivering till att den kommunala skolans rektorer inte får gå över den tilldelade budgeten, enligt många av de rektorer runt om i landet vi haft kontakt med.

Sammanfattning

Syftet med att fler aktörer än kommunerna ska få driva skolor var kanske gott, men utvecklingen har mer och mer gått mot att stora koncerner hittar sätt att garantera vinst på skattepengar. Problemet är mer omfattande än att resurser som var tänkta att använda till undervisning försvinner ur systemet. De vinstdrivande skolornas expansion påverkar de kommunala skolornas möjligheter att bedriva verksamhet.

Styrningen är riggad för att IES aktieägare utan något större risktagande ska kunna etablera sig i nya kommuner. Risken tas av någon annan, kommuninvånare och fastighetsägare, men vinsten går till IES.

Debatten om vinstdrivande skolor har hittills främst handlat om själva vinstuttaget och om huruvida elever i aktiebolagsägda skolor presterar bra. Vi måste lyfta blicken och se på hur skolor som Internationella Engelska Skolan påverkar den kommunala skolan.

Om vi vill stoppa den här utvecklingen måste vi att agera nu, inte efter valet 2022. På lokal nivå genom att lokalpolitiker håller ögonen öppna och ifrågasätter när aktiebolagsdrivna friskolor får kommunala subventioner och på riksnivå genom att sätta press på politiker att diskutera marknadsskolan.

Artiklar om IES kommunala subventioner

<https://www.arbetsvarlden.se/kronikor/engelska-skolan-har-allt-att-vinna-men-for-vem-ar-det-bra/>

<https://www.aftonbladet.se/ledare/a/jdxW59/politiker-vill-inte-ha-makten-over-skolan>

<https://www.dagenssamhalle.se/nyhet/kommuner-ger-engelska-skolan-hogre-skolpeng-30119>

<https://goteborg.etc.se/inrikes/stora-protester-mot-engelska-skolans-intag-i-harryda>

<https://skolvarlden.se/artiklar/kommuner-kan-bryta-mot-lagen-att-locka-friskolor-att-etablera-sig>

Artiklar från Tanquesmedjan Balans om IES

<https://www.arbetsvarlden.se/debatt/engelska-skolan-far-graddfil-av-allianskommuner/>

https://www.dagenssamhalle.se/debatt/sa-kan-friskolor-ge-agarna-en-rekordutdelning-29000?_ga=2.227413588.858864510.1574588604-1595270317.1574413608

<http://www.dstest.se/debatt/ett-enklare-elevunderlag-gor-att-skolan-kan-ga-med-vinst-29104>

Om tankesmedjan Balans

Tankesmedjan Balans drivs av och för välfärdens medarbetare, utan några vinstintressen eller mellanhänder. Vi är en ideell förening med syfte är att folkbilda och opinionsbilda om välfärdens styrning och arbetsmiljö. Föreningen grundades 2017 på initiativ av Marcus Larsson och Åsa Plesner, som båda hade egna erfarenheter av att arbeta i välfärden (skolan) och av stressrelaterad ohälsa.

Föreningen har tre aktiviteter:

- Granskning och debatt. Vi skriver blogginlägg och debatterar i traditionella och sociala medier. Vi har också gett ut en bok: *De effektiva - en bok om varför välfärdens medarbetare går sönder*.
- Pressinformation. Vi hjälper journalister och redaktioner med research och med att identifiera relevanta frågor att ställa.
- Utbildningar, utredningar och rådgivning. Vi föreläser och hjälper till som rådgivare inom ekonomistyrning, arbetsmiljöfrågor och påverkansarbete. Våra uppdragsgivare här är oftast fackförbund och politiska partier.

Vi tar betalt för föreläsningar och utredningar. Våra driftskostnader finansieras i övrigt av privatpersoners gåvor till föreningen. Varken gåvor eller uppdrag berättigar till inflytande över föreningens verksamhet i övrigt.

Stötta tankesmedjan Balans

Vill du hjälpa oss att fortsätta vår verksamhet kan du till exempel:

- Följ oss på Facebook eller Twitter och dela våra blogginlägg där. Du hittar oss genom att söka på ”tankesmedjan Balans” eller @tsbalans.
- Bli månadsgivare av 20 kr i månaden (eller mer) på:
www.tankesmedjanbalans.se/stotta
- Tipsa oss om när det händer märkliga saker i din kommun, region eller myndighet. Skicka meddelande till oss på Facebook eller Twitter, eller mejla:
smedjan@tankesmedjanbalans.se
- Boka oss som utbildare i din fackförening, ditt parti eller din arbetsplats.
- Läs vår bok *De effektiva - en bok om varför välfärdens medarbetare går sönder*. Den finns som tryckt bok och e-bok i nätbokhandeln. När du har läst klart, ge ditt exemplar vidare till någon som jobbar inom välfärden. Lägg den i ett personalrum på en skola, vårdavdelning eller boende.